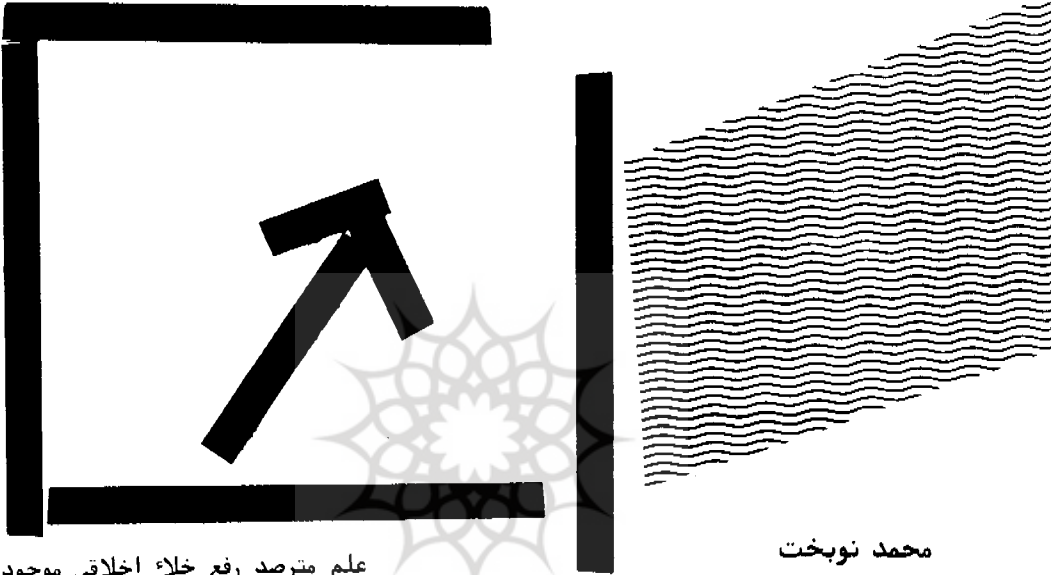

اراده و نقش آن در پیشگیری از آسیب پذیری

محمد نوبخت

علم مترصد رفع خلاء اخلاقی موجود در

جهان به وسیله علوم رفتاری مخصوصاً " روان - شناسی است و در پی آن است که شاید بدین وسیله بخشی از معضلات ناشی از حذف خدا از صحنه عالم و حذف روح از وجود آدمی را حل نماید. آزادی و اختیار انسان و اراده که یکی از شاخه های منشعب از آن است، موضوعی بوده است که در طول تاریخ علم، دانشمندان، فیلسوفان و روان شناسان بسیاری را به تحقیق درباره خود واداشته است و تاریخ پر نشیب و فراز علم شاهد قلم فرساییهای بسیار و آراء مختلف و حتی متضاد از طرف صاحبان خرد و اندیشه درباره این موضوع معرفتی (شناختی) بوده است.

مقدمه:

امروزه فروغ دانش در تمامی عالم پرتوافکن شده است و طلوع آن علاوه بر آنکه رفاه و آسایش را برای جهانیان به ارمغان آورده است، بسیاری از اسرار عالم بالا، کرات آسمانی، اعماق دریاها و موجودات را برای بشر قرن بیستم مکشوف ساخته است. اکنون زمانی است که به وسیله اصلاح نژاد، محصولات مرغوب کشاورزی به دنیا عرضه می شود و سرعت تبادل اطلاعات علمی، فنی و تکنولوژیکی میان جوامع، جهان را به صورت " دهکده جهانی" (Global Village) در آورده است.

یکی از ویژگیهای روانی مطرح است .

بررسی پیشینه مطالعات انجام شده

قبل از بررسی آراء فیلسوفان در مورد اراده، ابتدا واژه اراده تحلیل می شود تا درک درستی از این مفهوم به ذهن متبادر شود. پس از آن نظریات فیلسوفان اسلامی از متقدمین و متأخرین در مورد اراده مطرح می شود. گرچه فیلسوفان دیگر چون سقراط، افلاطون، ارسطو، دکارت، شوپنهاور، کانت و راسل نیز در آثار خود از اراده بحث به میان آورده اند، اما این مقاله به خاطر رعایت اختصار آراء آنها را دنبال نمی کند .

اراده از نظر لغوی در زبان فارسی به معنی خواستن و قصد کردن است. دهخدا در لغت نامه خود علاوه بر معانی ذکر شده به معنی خواست خدا و قضا و قدر نیز اشاره می کند. فرهنگ فارسی معین و فرهنگ معارف اسلامی در بیان معنای اصطلاحی اراده به مفهوم عرفانی اراده توجه نموده اند. فرهنگ مفردات الفاظ قرآن قائل به اراده حیوانات و جمادات است. البته لازم به توضیح است که واژه اراده در قرآن به کار نرفته است. اراده از ماده رَوَد بوده و از این واژه و اوزان مختلف آن معنای اصطلاحی مورد نظر مستفاد نمی شود. "واژه هم به معنی قصد و آهنگ معادل کلمه اراده است که در قرآن استعمال شده است!" در بیان معنای اصطلاحی اراده لغت نامه دهخدا معنای فلسفی این واژه را مطرح می کند که عبارت است از:

اراده صفتی است که حالتی مخصوص در آدمی ایجاد کند که از او فعل بخصوصی صادر شود و در حقیقت اراده به چیز معدوم تعلق

روان شناسی امروز وجود اراده را رد و نفی می کند و معتقد به عوامل مؤثر محیطی در تغییر رفتار انسان است. این مقاله بر آن است که ابتدا اراده و موقعیت آن را در زندگی انسان تشریح کند و پس از آن نقش اراده را در پیشگیری از آسیب پذیریها بیان نماید .

اراده چیست؟

اراده یکی از فعالیتهای نفس آدمی است که در رفتار مؤثر است. علم النفس قدیم و فلسفه به این موضوع پرداخته و در تمام قرون و اعصار قوانین جزایی بر اساس اراده آزاد انسان وضع می شده است، اما امروزه روان شناسی از وجود چنین عاملی در انسان غافل مانده است و به عوامل مؤثر وراثتی و محیطی در رفتار و تفاوتهای فردی اعتنا دارد. با اثبات وجود اراده در انسان و شیوه های تقویت و نقش آن در پیشگیری از آسیب پذیریها سرفصل جدیدی در روان شناسی گشوده خواهد شد .

محدود کردن عوامل مؤثر در رفتار، به وراثت و محیط نهایتاً " منجر به دترمینیسم یا جبر گرایی در رفتار انسان می شود، زیرا بر مبنای این اندیشه انسان هیچ دخالتی در رفتار خود ندارد و اعمال و کردار او از وراثت یا محیط ناشی می شود. با پذیرش اراده که هم از وراثت و هم محیط تأثیر می پذیرد، آزادی رفتار انسان تضمین شده، ممتاز و متمایز از دیگر افراد، حتی آنهایی که از نظر وراثتی و محیطی باوی شباهتهای زیاد داشته باشند (دوقلوهای همسان که در یک محیط رشد و پرورش یافته باشند) می گردد. البته در این مفهوم، اراده جایگزین روان انسان نمی شود، بلکه به عنوان

و شناخت، منبعث می‌گردد و تحت تسخیر قدرت انسان درمی‌آید. و یا به تفسیر دیگر: اراده عبارت از انگیزه محرک اندام و اعضای انسان بر طبق مقتضای عقل می‌باشد.^۷

"اراده از نظر ملاصدرا شوق متاء کسبی است که در عقب داعی حاصل می‌شود و آن داعی، تصور چیزی است ملائم یا تصور علی یا ظنی یا تخیلی که موجب تحریک اعضاء آلیه گردد برای تحصیل آن چیز. هنگامی که انسان قصد احداث فعلی و انجام عملی دارد نخست صورت علمیه آن را در مرتبه ذات تصور می‌کند، سپس اراده و بعد از اراده عزم و بعد از عزم شوق نیل به مقصود در وجودش حاصل گردیده، در این وقت میل و قوه محرکه در اعضاء را به جانب مقصود و تحصیل مراد و مطلوب تحریک می‌کند.^۸"

امام خمینی (ره) در زمینه اراده می‌گوید:

فرماید: "بدان که عزم و اراده، تصمیم و قصد از افعال نفس است و مانند شوق و محبت هستند که از امور انفعالی باشند. پس مبداء اراده و تصمیم، خود نفس است و این مبدئیت نه به واسطه آلات جسمانی و جسمانی است که احتیاج به واسطه داشته باشد، بلکه نفس انسان اراده محبت و قصد را بدون آنکه واسطه جسمانی داشته باشد ایجاد می‌کند و هر چیزی که این چنین باشد و بدون واسطه از نفس صادر شود نه تنها احتیاج زائد ندارد، بلکه چنین واسطه‌ای امکان پذیر نیست و نفس با همان علم و شعوری که در مرتبه ذاتش می‌باشد اراده و قصد و تصمیم را ایجاد می‌کند که نفس نیز مانند همه فاعلهای الهی اثر خودش را در مرتبه ذاتش به گونه‌ای برتر و شریفتر و کاملتر داراست و نسبت به اراده نیز همین حالت را دارد."^۹

چیزی که هست آن است که چون نفس

می‌گیرد که آن را به وجود و حصول بیاورد. "اراده از نظر فارابی از گردهمایی دوقوه شوقی و عقلی انسان تکون می‌یابد. بنابراین اراده عبارت از شوق و کشش یافتن به امری است که آدمی آن را ادراک می‌کند، و این درک یا به وسیله حس و یا به وسیله تخیل و یا به وسیله عقل و قوه ناطقه انسان انجام می‌گیرد، و سرانجام، آن امری که درک و شناسایی شده است یا مورد عمل قرار می‌گیرد و یا آنکه ترک می‌گردد."^۲

"بوعلی در مورد حرکات و جنبشهای اختیاری و ارادی انسان به طور مبسوط بحث و تحلیل نموده است. وی مبداء حرکت ارادی انسان را موجود در ذات متحرک دانسته، اعتقاد دارد که حرکت ارادی انسان برخلاف حرکت طبیعی وی از روی شعور می‌باشد. همچنین سه مبداء خیال، وهم و یا عقل برای جنبشهای ارادی وجود دارد که از این مبادی نیروی خشم و شهوت انگیخته می‌گردد و به دنبال آن نیرویی در اندام می‌کستراند که موجب حرکت و عمل از طرف آن می‌شود.^۳" بوعلی اراده را متغیر با شوق می‌داند به این دلیل که انسان چیزی را که میل ندارد اراده می‌کند و آنچه را که دوست می‌دارد از آن دوری می‌جوید و به هنگام عزم و اجماع یکی از دو طرف فعل و ترک تحقق می‌یابد."^۴

"غزالی در تعریف اراده از سلکها و روشهای مختلف صوفی، کلامی و فلسفی مستفیض است.^۵ اراده با مفهوم روانی و اخلاقی از دیدگاه غزالی عبارت از برانگیخته شدن قلب به طرف چیزی است که انسان آن را موافق و هماهنگ با هدف آتی و یا هدف آتی خود می‌بیند.^۶ و عبارت از امری است که از پی معرفت

علت تحریکاتی است که در اثر عقده‌های روانی و غرایز ایجاد می‌شود و بنابراین نباید آنها را اراده نامید، بلکه تمنای نفس برای آن نسام بهتری است. "۱۲"

"آزادی اراده عبارت از آزادی نفس است ولی چنین آزادی معمولاً با ازبین رفتن کلیه عقده‌ها و زدوخوردهای درونی و دشمنیهای فردی و ایجاد یک توافق کامل هیجانات درمغز آدمی می‌تواند به وجود آید. می‌توان گفت آزادی کامل هنگامی موجود است که نفس با هیجانات خود کاملاً "هماهنگی داشته باشد". "۱۳"

"محرك اصلی اراده یعنی آن محرکی که مخصوصاً" نفس را به تحرك و فعالیت وادار می‌کند همان هدف است. هدف چیزی است که آدمی را به سوی شناسایی کامل شخصیت فرد رهبری می‌کند. "۱۴"

"زندگی کامل فرد و خلق و خو و رفتنارو حتی سلامت روانی و شادکامی و نشاط بستگی کامل به داشتن هدف صحیح دارد و منظور ما از هدف صحیح هدفی است که قادر باشد با تحرك کامل و تطبیق با محیط تمام قوای شخصیت ما را به سوی کمال واقعی و حقیقی بسیج و رهبری کند. واضح است نفس آدمی از یک سلسله احساسات و تمایلات مخصوص که با هم ترکیب یافته و به سوی هدف یا مطلوب مشترک و معین رهسپارند، تشکیل یافته است."۱۵"

"ژان پیازه عقیده دارد که به دلیل آنکه فرد درس خاصی دارای عواطف سازمان یافته و احساسات اخلاقی می‌شود (تقریباً ۷ تا ۱۲ سالگی)، در دوران خردسالی نمی‌توان از اراده سخن به میان آورد. اراده از نظر پیازه خود انرژی نیست که در خدمت تمایلات مختلف باشد، بلکه اراده تنظیم انرژی است. "۱۶"

مادامی که تعلق به بدن خاکی دارد و درینسد زندان طبیعت است و تجرد کامل خودش را باز نیافته است، در معرض تغییرات و تبدلات قرار می‌گیرد و گاهی فعالیت دارد و گاهی ندارد و زمانی عزم و اراده دارد و زمانی ندارد و لازم و واجب نیست که به طور دائم فعال باشد یا دائماً "عالم و صاحب عزم باشد. "۱۰"

باتوجه به آراء فیلسوفان فوق الذکر درمی‌یابیم که همه آنها در مورد اراده قائل به تصور، شعور، توجه و هدف در انجام فعل ارادی هستند و بدون عوامل فوق‌اراده‌ای حاصل نمی‌شود. ضمناً "بجز بوعلی، دیگران این شوق و میل را یکی از مراحل اراده می‌دانند. علم به اراده علم حضوری است که از نظریات ایراد شده استنباط می‌گردد.

اراده از نظر روان شناسی

"اراده عبارت است از کلیه فعالیت شخصیت — عبارت از اصل شخصیت آدمی است که به سوی هدف مخصوص رهسپار است. ولی از آنجا که در حوار شخصیت تجسم یافته آدمی عوامل مخالف و بخصوص عقده‌های واپس زده و انگیزه‌های آن و قوای دیگر صادره از کنه وجدان باطن موجود است، معمولاً "در درون شخصیت آدمی کشمکش مخصوص ایجاد می‌شود که در تضعیف اراده اثر دارد. "۱۱"

"اگوستین اولین روان شناس درون بین بود. هنگامی که این دوگانگی را در روان آدمی شناخت آن را به عنوان برخورد در اراده شرح داد. یلاژیوس اظهار داشت که اراده آدمی اغلب به علت تباهی مخصوص آزادی ندارد و نمی‌تواند تمنیاتش را بر آورد و این فساد اراده به

انگیزه، بهره مندی از وضع فعلی بر انگیزه رسیدن به هدفی در آینده برتری می یابد.

عوامل مؤثر در رفتار

از عوامل مؤثر در رفتار آدمی آنچه معمولاً در اکثر کتابهای روان شناسی به آن پرداخته شده است، عوامل محیط و وراثت می باشد که رفتار آدمی تحت تأثیر این دو عامل نه به طور مجموع، بلکه محیط ضرب در وراثت عنوان می شود. منظور این است که هم عوامل محیطی بر روی وراثت تأثیر می گذارند و هم عوامل وراثتی عوامل محیطی را تحت تأثیر قرار می دهند، لذا انسان محصول محیط ضرب در وراثت است. باید پذیرش این اصل، آزادی و اختیار و اراده، انسان زیر سؤال می رود و رفتار انسان ناشی از محیط یا وراثت است و خود فرد در رفتار دخالتی ندارد. در این می بحث به طور نمونه به قسمتی از مباحث عوامل مؤثر در رفتار از کتب مختلف روان شناسی استناد می شود که در آنها قبل از آنکه به عوامل محیطی - وراثتی در رفتار بپردازند اظهار داشته اند که تنها این دو عامل در رفتار مؤثر نیستند و از عوامل کوناکسون دیگری می توان نام برد.

"تأثیر عوامل مختلف در یکدیگر و در رفتار افراد طوری است که نمی توان اندازه تأثیر هر یک از آنها را روی رفتار معین، مشخص نمود و نمی توان یک یا چند عامل معین را پایه و اساس رفتار فرد قرار داد. دستهای از روان شناسان دو عامل اساسی یعنی محیط و وراثت را منشأ و پایه رفتار افراد قرار می دهند." ۱۹

... امکان اینکه بتوان محیط را برای

"نفس ناطقه" انسان دارای ویژگی ممتاز و جامعی است که عبارتند از ادراک و قوت که همه فوای دیگر نفس ناطقه از این دو صفت اصلی او زائیده می شوند. قوه ادراک باعث پرورش عقل می شود و قدرت نفس را جریان می دهد و این جریان تولید حرکت و فعلیتی می کند که ما از آن به لفظ اراده تعبیر می کنیم." ۱۷

"در روان شناسی امروز اصطلاحات "اراده" و "نیروی اراده" بسیار کم به کار می رود. در متون قدیم به مسائل فلسفی مانند "آزادی اراده" و پرسشهایی از قبیل آنکه آیا به نیروی اراده می توان خود را به انجام کاری که می دانیم محال است ناکزیر کرد؟، می پرداختند. اینها از دید روان شناسان جدید اموری حالب هستند ولی با روشهای پژوهش تجربی قابل تحقیق نیستند، امروز اراده به عنوان نوعی خاص از استعداد یا توان، جدی گرفته نمی شود." ۱۸

مفهوم نیروی اراده از دیدگاه روان شناسان امروز مترادف با قدرت نسبی انگیزه هاست و در واقع آنها مطالبه در مورد کنترل خود و انگیزه را در این زمینه مؤثر و مفید می دانند.

معمولاً وقتی می گویند کسی قدرت اراده دارد که اخذ تصمیم درباره امری و یا ادامه کاری که در پیش گرفته است دشوار باشد، اما وقتی گرفتن تصمیم آسان باشد و یا در انجام کاری با فشاری زیاد نشود نمی گویند "قدرت اراده" موجود است. بنابراین قدرت اراده بدین معناست که اخذ تصمیم در هر مورد نتیجه انگیزههایی است که والانسی های مثبت قویتری داشته اند و کسی به ضعف اراده متصف می شود که در او انگیزه توحه به آینده کمتر قوی است و

ندانسته به جبریون پیوسته اند، چرا که بر حسب این اعتقاد انسان زاینده وراثت و محیط است و خود، نقشی در سرنوشت خویشتن ندارد. ایسن طرز تفکر که تبعات فکری نامطلوبی را نیز بسه همراه دارد از نظر اسلام مردود است. از نظر اسلام، اراده نقش عمده‌ای را در تربیت انسان ایفا می کند و اساس مباحث خود سازی در اخلاق، اراده است، چراکه به کمک اراده است که انسان به اصلاح نفس خویشتن اقدام می کند و اگر جهت گیری او فقط مبتنی بر دو عامل وراثت و محیط بود، خود سازی مفهومی نداشت. " ۲۲

شیوه های پرورش اراده در اسلام

تحقیق در مورد اینکه کدامیک از عوامل محیط یا وراثت نقش بیشتری در پرورش و تقویت اراده در انسان دارند مشکل است. برای پرورش اراده با تغییر عوامل وراثتی محدودیت وجود دارد و بجز از طریق احتراز از ازدواج با افراد لاابالی و سست اراده شاید کار دیگری نمی توان انجام داد. ناگزیر باید از طریق سالم سازی و اصلاح محیط به این عمل دست زد.

چون مسائل اخلاقی از اراده‌ها نیربیشتری دارند و افراد اموری را که با ارزش تلقی می کنند اراده می نمایند و از طرف دیگر ارزشها در قاموس مذهب معرفی می شوند و دستورهای دینی مشحون از بایدها و نبایدها می باشد، لذا شیوه های تقویت اراده از دید اسلام مورد بررسی قرار می گیرد.

دین مبین اسلام یک مکتب تربیتی است که به پرورش اراده در انسان توجهات زیادی مبذول داشته است. چون انسان را موجودی صاحب اختیار می داند که علاوه بر اینکه می

دو فرد آدمی یکسان نگاه داشت بسیار کم و شاید غیر ممکن است. در این مورد تنها کاری که می توان کرد آن است که برای دو فرد، محیط را از نظر محل جغرافیایی و نیز از لحاظ پدر و مادر و خانواده و مدرسه و معلمان، یکسان در نظر بگیریم. ولی نمی توان مطمئن بود که این دسته از عوامل محیطی بر دو فرد مورد نظرما اثر یکسان داشته باشد. اثر روانی عوامل محیطی بر دو فرد بیش از جنبه های دیگر است. دلیل این امر نیز آن است که واکنش آدمی در برابر جزئیات مختلف محیط اطراف خود، انتخابی است. " ۲۰

" طرحهای رفتاری بر اساس سه عامل اصلی قرار دارند: توارث، رشد، یادگیری. این سه عامل هریک در ساختمان جسمانی ارگانیزم، رشد و نمو آن و اثرات تجربه و آموزش بر روی آن صاحب اثرند و میان آنها روابط و بستگی نزدیک وجود دارد. توارث رشد موجود را محدود می سازد و ساختمان جسمانی مشابه سایر موجودات آن دسته خاص را ایجاد می کند و پایه و اساس رفتار ارگانیزم را در محیط زندگی خودش به وجود می آورد. " ۲۱

" دو عامل وراثت و محیط در تربیت انسان تاءثیر بسزایی دارند. شواهد فراوانی در لابلائی متون اسلامی در اهمیت تأثیر این دو عامل و تدابیر تربیتی که به لحاظ وجود این اهمیت باید مورد مراقبت اولیاء و مربیان قرار گیرد یافت می شوند. اسلام عوامل مؤثر در تربیت را فقط به دو عامل وراثت و محیط محدود نمی کند و به تاءثیر دو عامل عمده دیگر که عبارتند از: اراده و عوامل ماوراء الطبیعه اعتقاد دارد. دانشمندی که عوامل مؤثر در تربیت را فقط دو عامل وراثت و محیط پنداشته اند دانسته یسا

۶ سالگی بچه‌ها را به نماز وادار می‌کنیم واکر
سرباز زدند آنها را تنبیه می‌کنیم .
۲- روزه :

باایهاالذین آمنوا کتب علیکم الصیام کما
کتب علی الذین من قبلکم لعلکم تتقون
سوره بقره آیه ۱۸۳

ای افرادی که ایمان آوردید ،روزه بر شما
نوشته شد ،همان گونه که بر کسانی که قبل از
شما بودند نوشته شد ،تا پرهیزکار شوید .

از فواید مهم روزه این است که روح انسان را
تلطیف و اراده انسان را "قوی" و غرایز او را
"تعدیل" می‌کند .روزه دار باید در حال روزه با
وجود کرسنگی و تشنگی از غذا و آب و همچنین
لذت جسمی چشم ببوشد ،و عملاً " ثابت کند که
او همچون حیوان در بند اصطبل و علف نیست ،
او می‌تواند زمام نفس سرکش را به دست گیرد و
برهوسها و شهوات خود مسلط گردد .روزه روح و
جان انسان را پرورش می‌دهد که با
محدودیت‌های موقت مقاومت کند و قدرت اراده و
توان مبارزه با حوادث سخت به او می‌بخشد و
و چون غرایز سرکش را کنترل می‌کند بر قلب
انسان نور و صفا می‌یابد . " ۲۴

فرزندانی که در خانواده های مذهبی
پرورش می‌یابند هر سال یک ماه متوجه می‌شوند
که پدر و مادرشان و بزرگترها از خوردن و
آشامیدن در روز امساک می‌ورزند و شهبها و
سحرها غذا می‌خورند . با توجه به حس کنجکاوی
خود از پدر و مادر علت را جویا می‌شوند که
لازم است والدین ماه مبارک رمضان و روزه‌داری
را برای فرزندان خود توضیح دهند و از طرف
دیگر چون بچه ها دوست دارند اعمالی که
بزرگترها انجام می‌دهند یاد بگیرند و انجام دهند
و از آنها تقلید کنند ، تمایل به روزه داری و روزه

تواند سرنوشت خود را در زندگی تغییر دهد ،
عامل تغییر سرنوشت جامعه و وضع اجتماعی هم
می‌تواند باشد . لذا در اینجا بعضی از روشهای
پرورش اراده در اسلام از نظر حکیمه السادات
شریف زاده خاوری ذکر می‌شود .

۱- نماز :

اتل ما اوحی الیک من الکتاب و افم الصلوه
ان الصلاه تنهی عن الفحشاء والمنکر . و لذكر
الله اکبر والله یعلم ما تصنعون ، سوره عنکبوت
آیه ۴۵

آنچه را از کتاب آسمانی به تو وحی شده
تلاوت کن ، و نماز را بپا دار که نماز (انسان را)
از زشتیها و منکرات باز می‌دارد و خداوند
می‌داند شما چه کارهایی انجام می‌دهید .

" طبیعت نماز از آنجا که انسان را به یاد
نیرومندترین عامل بازدارنده یعنی اعتقاد به
مبدء و معاد می‌اندازد ، دارای اثر بازدارندگی از
فحشاء و منکر است . این اثر نماز به قدری اهمیت
دارد که در بعضی از روایات اسلامی به عنوان
معیار سنجش نماز مقبول و غیر مقبول از آن یاد
شده ، چنانکه امام صادق (ع) می‌فرماید :

من احب ان یعلم اقبلت صلواته ام لم
تقبل ؟ فلینظر : هل منعت صلوه عن الفحشاء
و المنکر ؟ فبقدر ما منعته قبلت منه

کسی که دوست دارد ببیند آیا نمازش
مقبول درگاه الهی شده یا نه ؟ باید ببیند آیا
این نماز او را از زشتیها و منکرات باز داشته یا
نه ؟ به همان مقدار که باز داشته نمازش مقبول
است . " ۲۳

در دستورات دینی داریم که به بچه های
خود از سن ۵- ۶ سالگی نماز آموزش دهید تا
برای سنین تکلیف آماده باشند . معصومین بر این
عمل تاءکید کرده ، می‌فرمایند : ما در سن

باعث تقویت اراده در کودک می شود .

۴- اهمیت توکل :

فبما رحمة من الله انت لهم ولو كنت غظا
غليظ القلب لانفضوا من هولك فاعف عنهم
واستغفرلهم و شاورهم في الامر فاذا عزمتم
فتوكل على الله ان الله يحب المتوكلين
سوره آل عمران ، آیه ۱۵۹

از یرتو رحمت الهی در برابر آنها نرم
(ومهربان) شدی و اگر خشن و سنگدل بودی از
اطراف تو پراکنده می شدند. بنابراین آنها را
عفو کن و برای آنها طلب آموزش نما و در کارها با
آنها مشورت کن. اما هنگامی که تصمیم گرفتی
(فاطح باش) ویر خدا توکل کن زیرا خداوند
متوکلان را دوست دارد .

"بررسی و مطالعه جوانب مختلف مسائل
اجتماعی، باید به صورت دسته جمعی انجام
گیرد، اما هنگامی که طرح تصویب شد باید برای
اجرای آن، اراده واحدی به کار افتد. در غیر
این صورت هرج و مرج پدید خواهد آمد، زیرا اگر
اجرای یک برنامه به وسیله رهبران متعدد، بدون
الهام گرفتن از یک سرپرست صورت گیرد، قطعاً"
مواجه با اختلاف و شکست خواهد شد و به همین
جهت در دنیای امروز نیز مشورت را به صورت
دسته جمعی انجام می دهند، اما اجرای کار را
به دست دولتهایی می سپارند که تشکیلات آنها
زیر نظر یک نفر اداره می شود. " ۲۵

"البته معنای توکل این نیست که انسان
از وسایل و اسباب پیروزی که خداوند در جهان
ماده در اختیار او گذاشته است، صرف نظر کند،
بلکه منظور این است که انسان در چهار دیوار
عالم ماده، و محدودۀ قدرت و توانایی خود
محاصره نکردد و چشم خود را به حمایت و لطف
پروردگار بدوزد. این توجه مخصوص، آرامش و

گرفتن در آنها پیدا می شود که از پدر و مادر
می خواهند موقع سحر آنها را بیدار کنند تا روزه
بگیرند. با تقویت این رفتار و کمک به بچه ها
و تشویق آنها به روزه گرفتن، اگر چه اسماک تا
وسط روز باشد مقدمات انجام این عمل عبادی
در سنین کودکی شکل می گیرد و این خود تمرین
اراده و پرورش اراده در کودکان است و در زمانی
که به سن تکلیف و نوجوانی رسیدند نه تنها از
روزه گرفتن بلکه در انجام اعمال عبادی دیگر
و رفتارهای عادی روزمره اراده آنها تقویت
می شود .

۳- روش صبر :

ولنبلونکم بشيء ومن الخوف والجوع و
نقص من الاموال والانفس والثمرات و
بشر الصابرين ، سوره بقره آیه ۱۵۵

قطعاً " همه شما را با چیزی از ترس ،
گرسنگی، زیان مالی، و کمبود میوهها آزمایش
می کنیم و بشارت ده به استقامت کنندگان .
کودکان در دوران رشد خود با ناکامیها
و مشکلاتی مواجه می شوند که خواه ناخواه به
وسيله مکانیزمهای دفاعی ناکامی خود را برطرف
می کنند . مکانیزمهای دفاعی که بچه ها به کار
می برند عبارتند از گریه، پرخاشگری، داد و فریاد
و جیغ کشیدن، شکستن وسایل و اسباب بازی واز
این قبیل. پرواضح است که تمام حواشی و
نیازهای بچهها را نمی توان برآورده کرد تا
ناکامی برای آنها به وجود نیاید و از طرف دیگر
ناکامی و مشکلات و نحوه مبارزه و پاسخگویی به
آن برای رشد شخصیت بچه ها مؤثر است. اگر
هنگام ناکامی بچهها آنها را توصیه به صبر و
بردباری کنیم باعث می شود رفع ناکامی از راه
درست صورت بگیرد و علاوه بر آن ملکه صبر در
آنها تقویت شود. تقویت ملکه صبر به نوبه خود

۵- روش دعا :

وإذا سالک عبادی عنی فانی قریب
اجیب دعوه الداع اذا دعان فلیستجیبوا
و لیوءنوا بی لعلکم یرشدون ، سوره بقره آیه

۱۸۶

هنگامی که بندگان من از تو درباره من
سؤال کنند (بگو) من نزدیکم! دعای دعا کننده
را به هنگامی که مرا می خواند پاسخ می گویم ،
پس آنها باید دعوت مرا بپذیرند و به من
ایمان بیاورند تا راه یابند (وبه مقصد برسند) .
" آنها که حقیقت و روح دعا و اشـرات
تربیتی و روانی آن را نشناخته اند ایرادهای
گوناگونی به مسأله دعا دارند . انسان برای
تقویت اراده و برطرف کردن ناراحتیها به
تکیه گاهی احتیاج دارد ، دعا چراغ امید را در
انسان روشن می سازد . " ۲۷

اطمینان و نیروی فوق العاده روحی و معنوی به
انسان می بخشد که در مواجهه با مشکلات اثر
عظیمی خواهد داشت . " ۲۶

انجام بعضی از امور برای کودکان سخت و
مشکل است و بعضی از اعمال است که بچه ها
آن را مهم تلقی می کنند و از انجام آن ایـا
دارند و از انجام بعضی از کارها نیز ترس و
واهمه دارند ، در صورتی که از نظر خصوصیات
فیزیولوژیکی ، روانی و ویژگیهای رشد قادر به
انجام آنها هستند . اگر به بچه ها تلقین کنیم که
خداوند توانا به انجام هرکاری است و به بندگان
خود کمک می کند و لذا از خدا بخواهند که در
کارها به آنان کمک کند ، با توجه به تفسیر آیه
فوق نیروی عظیمی در آنها به وجود می آید
که موجب تقویت اراده شان می شود .

پاورقیها :

- ۱- شریف زاده خاوری ، حکیمه السادات ، اراده و شیوه های پرورش آن در تعلیم و تربیت اسلامی
- ۲- فارابی ، آراء اهل المدینه الفاضله
- ۳- ملکشاهی ، حسن ، ترجمه و شرح اشارات و تنبیهات ابن سینا
- ۴- رحیم نژاد ، سلیم ، حدود آزادی انسان از دیدگاه مولوی
- ۵- حجتی ، سید محمد باقر ، روان شناسی از دیدگاه غزالی و دانشمندان اسلامی
- ۶- غزالی ، امام محمد ، احیاء علوم الدین
- ۷- حجتی ، سید محمد باقر ، روان شناسی از دیدگاه غزالی . . .
- ۸- ملاصدرای شیرازی ، مبداءو معاد ، ترجمه ، احمدین محمدالحسینی اردکانی
- ۹- اما خمینی (ره) ، روح الله ، طلب واراده ، ترجمه سید احمد فهری
- ۱۰- امام خمینی (ره) ، روح الله ، طلب واراده ، ترجمه سیداحمد فهری
- ۱۱- فیلد ، ژ.آ. ه. ، روان شناسی و اخلاق ، ترجمه دکتر علی پریور
- ۱۲ و ۱۳ و ۱۴- همان منبع
- ۱۵- همان منبع
- ۱۶- پیازه ، ژان ، پنج گفتار در روان شناسی ، ترجمه نیکچهره محسنی
- ۱۷- کاظم زاده ایرانشهر ، حسین ، اصول اساسی روان شناسی
- ۱۸- سیس ، س. ای . ، روان شناسی مطالعه ، ترجمه امیر فرهمندپور
- ۱۹- شریعتمداری ، علی ، روان شناسی تربیتی
- ۲۰- مان ، نرمان ، ل . ، اصول روان شناسی ، جلد ۱ ، ترجمه دکتر محمود ساعتچی
- ۲۱- عظیمی ، سیروس ، اصول روان شناسی عمومی
- ۲۲- شکوهی یکتا ، محسن ، مبانی تعلیم و تربیت اسلامی ، درس مشترک مراکز تربیت معلم
- ۲۳- مکارم شیرازی ، ناصر ، تفسیر نمونه جلد ۱۶
- ۲۴- مکارم شیرازی ، ناصر ، تفسیر نمونه جلد ۱
- ۲۵ و ۲۶- مکارم شیرازی ، ناصر ، تفسیر نمونه ، جلد ۳
- ۲۷- مکارم شیرازی ، ناصر ، تفسیر نمونه ، جلد ۱